

Јована Н. АНТОНИЈЕВИЋ*

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ВОЈНА ЛЕКСИКА И ТЕРМИНОЛОГИЈА У КРАГУЈЕВАЧКОМ ИЗДАЊУ *НОВИНА СРПСКИХ***

Айспиракџи: Предмет овога рада јесте војна лексика српског језика забележена у крагујевачком издању *Новина српских*, коју ћемо посматрати као терминолошки под-сегмент који чини саставни део лексичког система српског језика. Лексички састав војних термина експерцираних из крагујевачког издања *Новина српских*, поред препознатљивих, чисто војних термина, чине и речи општеупотребног фонда употребљене у војном контексту. Насупрот томе, у нашој грађи бележимо и некада уобичајену, али данас застарелу терминолошку лексику, као и лексику страних порекла, која је у српски језик ушла путем посредних језичких контаката, а којом се означавају некада релевантни појмови у војним формацијама некадашњих страних власти на овим просторима. Циљ нашег рада стога је двојак: 1) лексичко-семантичка класификација чисто војних термина са једне стране, а са друге стране 2) регистровање и класификовање оних примера који су током времена изгубили статус терминолошких јединица, као и оних који улазе у састав општеупотребног лексичког фонда, али одређеним значењем представљају део војног терминосистема.

Кључне речи: војна лексика, војна терминологија, термин, војска, *Новине српске*, крагујевачко издање, лексикологија, лингвистика.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Свака појединачна терминологија има сложен систем семантичких парадигматских односа (Радовић Тешић 2009: 91). У војној терминолошкој области овај систем је квантитативно богатији него у неким другим научним или стручним областима, јер је познато да је војска, као једна од најстаријих „народних“ и државних установа, од самог почетка активно учествовала у стварању и развоју друштва, његовог техничког, технолошког па и цивилизацијског напретка (Јовановић 2016: 75). Значај истраживања војне лексике у крагујевачком издању *Новина српских* (1834)¹

* Истраживач приправник, ORCID 0009-0006-4002-8528, jovana.antonijevic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години број 451-03-136/2025-03/200198).

1 *Новине српске* крагујевачког издања (1834), објављиване под уредништвом Димитрија Давидовића, доступне су у дигиталној форми на сајту: <https://dokumen.tips/documents/novine-srbske-1834.html>.

видимо пре свега као значајан допринос лингвистичком осветљавању српског (војног) термиолошког система, уколико узмемо у обзир чињеницу да истраживања на ову тему до сада нису спроведена. Анализи грађе приступили смо са синхронизационог аспекта, будући да смо желели да расветлимо који су то забележени примери и данас задржали статус војног термина, а који су, под утицајем различитих лингвистичких и изванлингвистичких фактора, током историјског развоја српског језика и његовог термиолошког система тај статус изгубили, те су као контролни извори за ово истраживање коришћени РСАНУ 1959-, РМС 1967-1976, РСЈ 2007, Скок 1881-1974, Вој. енци. 1958-1967, 1970-1975. и Хаџидамјановић 1955. Класификација ексцерпираних примера преузета је из Јовановић 2016, али је модификована у складу са чињеницама овога рада. Највећи број примера војне лексике и терминологије забележених у крагујевачком издању *Новина српских*² чине термини који припадају најразвијенијем и најстаријем роду војске, а то је пешадија. Свакако, у раду нисмо потпуно заобишли термине из других родова војске, али њихов број је у поређењу са терминима копнене војске, а посебно терминима пешадије, значајно мањи. Сви примери наведени су у оном облику у коме се налазе у грађи.

ВОЈНА ТЕРМИНОЛОГИЈА – ПРИСТУПИ ИДЕНТИФИКАЦИЈИ ВОЈНОГ ТЕРМИНА

Под војном терминологијом или, општије, било којом појединачном терминологијом српског језика, подразумевамо систем лексичких јединица које језички спецификају област одређене струке или науке – у нашем случају област војне струке. Лексичке јединице које чине речи или скупови речи специјалног језика, настале у сврси тачног изражавања специјалних појмова и означавања специјалних предмета, називамо терминима (Јовановић 2016: 66). Међутим, термини, као јединице одређеног термиолошког система, не функционишу изоловано од целине лексичког система, већ као и остале лексичке јединице подлежу законитостима и правилима (Јовановић 2016: 66). Нека важна питања терминологије тичу се пре свега струке на коју се термиолошки систем односи и та питања често немају много везе са лексикологијом. Таква су, на пример, питања стандардизације и прескрипције термина за поједине струке, где одлучујућу улогу имају стручњаци за дату област (уп. Драгићевић 2007: 22).

Ако пођемо од чињенице да термин, као саставни део лексике једнога језика, има две функције, те га са једне стране посматрамо као језички знак који представља неки лингвистички појам, а са друге стране, као специјализовани знак који се користи у одређеним професионалним областима, као што је, у нашем случају, војска, где он означава појам који није повезан само са језиком, већ и са конкретним стварима или идејама у војном контексту, јасна нам је његова сложеност и специфичност.

У крагујевачком издању *Новина српских* војна лексика и терминологија чине значајан део целокупног корпуса (забележили смо 132 примера), с обзиром

2 Испрпна анализа публиковања, намене, уредништва и типа *Новина српских* дата је у Пејчић 2009.

на чињеницу да су новине, од почетка њиховог излажења (1813), доносиле разне политичке вести, нарочито о покретима војних трупа, ратним операцијама, прокламацијама владара и царева, наредбама војсковођа које су биле на челу својих армија, тако да су личиле на ратни билтен (уп. Пејчић 2009: 33). Управо због разноликости ексцерпираних примера, сматрамо да је најподесније поћи од њихове семантичке класификације, јер би се тако могли издвојити општији појмови, који би се потом и сами груписали у одговарајуће потпојмовне термилошке системе или семантичка микропоља (уп. Јовановић 2016: 75). Семантички критеријум³ класификације војне термилошке лексике омогућава да се јасније сагледају појмовни домени из области војске, односно њихова термилошка номинација, те се на овај начин може, поред осталог, закључити за које се системе испитиване струке чешће везују домаће, а за које стране речи, затим који су семантички и граматички процеси релевантни за одређени термилошки подсистем итд. (Јовановић 2016: 75).

Напоменули смо да највећи број примера чине термини из традиционално најразвијенијег рода српске војске, а то је пешадија. У оквиру овог рода термини се могу класификовати према:

1) *саставу војних јединица*: полка (4/2)⁴; баталјон (43/1); артилерија (54/1); бригаде (54/1); чете (94/1); батерије (99/2)⁵; ескадрона (154/1) и *других делова војске* (коњичке) гарде (13/1); (пјшачка) гарда (13/1). Уколико узмемо у обзир фонетске⁶ промене, под којима подразумевамо адаптацију гласовне структуре термина страног порекла, примери баталјон и артилерија сматрају се застарелим речима, јер су замењене алтернативним терминима, који имају статус стандардног термина: *артиљерија* и *баталјон*.

2) *терминологија војних локалитета и њихових делова*: логор (4/1); касарну (13/1); стан (31/1); квартир (36/2); барутане (62/1); бедема (106/1).

Анализирајући значења појединих војних термина у крагујевачком издању *Новина српских*, приметили смо да су неки од њих настали као резултат *семантичког калкирања*.⁷ Ово није неочекивано, имајући у виду то да су стручне терминологије веома плодно тле за настанак семантичких калкова (Јовановић 2016: 97). Лексема стан (31/1) се у српском језику поред општег значења „просторија или објекат за становање“ употребљава и у термилошкој функцији „војни објект у којем војска борави привремено или стално; објект у војне сврхе“. Једно од основних значења руске лексеме *стан* је управо термилошко значење „војнички логор“, које је

3 О критеријумима класификовања термина писали су Радовић Тепић 2009. и Луковић 2009.

4 Први број у загради означава страницу, а други редни број ступца у коме се забележени пример налази.

5 Војно термилошко значење одређеног термина развило се раније него друга термилошка значења или је такво значење обичније са становишта општеупотребне лексике од других термилошких значења: тако *батерија* може означавати војни термин, али и термин из електронике (Јовановић 2016: 199).

6 О инвентару фонолошког система у крагујевачком издању *Новина српских* детаљније у: Поломац 2006.

7 О семантичком калкирању у војној терминологији детаљније у: Јовановић 2011.

забележено у руским изворима још од 16. века (према Јовановић 2016). Управо у овом значењу Димитрије Давидовић употребљава наведени пример, што је и очекивано уколико узмемо у обзир снажан утицај руског језика на пољу војне терминологије који се догодио током прве половине 19. века, када је на српској политичкој сцени дошло до многобројних промена које су утицале на њено формирање. И баш тада, као и током тридесетих година 19. века, у српски термилолошки систем ушао је значајан број термина из руског језика, који су се очували до данас.

3) *терминологија војној њорейка (бојишња и сѣроја)*: терминологија фронта или бојишта окупља називе којима се означава положај јединица у односу на непријатеља у борби, место њиховог положаја, распоред и кретање домаћих јединица у односу на противничке јединице и сл. (Јовановић 2016: 83). Ови термини припадају ужој области војне науке – *ѣакѣици* (Јовановић 2016: 83). Два термина из ове области забележена у нашем корпусу настала су терминологизацијом неутралних речи, тј. давањем термилолошког значења речима општеупотребног лексичког фонда: удари сѣ лица (31/1); удри у ребарѣ (31/1).

„Овде се ради о когнитивној перцепцији појма, положај дела војне јединице у односу на друге делове у поретку кроз релевантна обележја полазног појма 'човек', односно уже 'део људског тела', и још уже 'положај тог дела у односу на друге делове тела'. У целини посматрано, распоређеност војних јединица перципира се кроз релевантна физичка обележја бића које је лицем окренуто ка противнику. На супротној страни је такође биће, као противничко лице, које напада, удара противника спреда, с бока, наилази са леђа, покушава да га изненади. Називи ових радњи примарно припадају семантичком пољу 'човек', али су се метафоричним преносом релевантних обележја тог појма пренели у поље појмова релевантних за распоред трупа у борби или строју“ (Јовановић 2016: 83).

Когнитивни процеси развоја термилолошких значења нарочито су уочљиви код вишезначних лексема са примарно општим, неутралним значењима (Јовановић 2016: 83). Таква је лексема *крило*, коју у *Новинама срѣским* проналазимо употребљену у војном термилолошком значењу – поступе противѣ левога крила (95/2). Дакле, реч је о бочним деловима војних формација у борбеном поретку.

4) *називи чинова војних лица*: капетанима (1/2); команданта (4/2); генерал (14/1); полковника (32/1); бригадирѣ (47/1); бригадегенерал (64/1); подполковникѣ (108/2); маршалѣ (134/1); вѣровномѣ воднику (134/1); генералиссимуса (154/2); офицѣри (155/1); главно-командуюћѣи (155/2). Када је реч о лексеми *ѣенерал*, она ће се у нашем корпусу јављати самостално, али и у примерима као што су: генералѣ гардејне бригаде (154/2); генерал инфантерѣе (156/1); генерал-адјутантѣ (156/1). Лексема *сердар*, коју у крагујевачком издању *Новина срѣских* бележимо у облику *сердаромѣ* (105/1), данас има статус историзма.

„С обзиром на чињеницу да на територији ондашње Србије (у време подизања устанка и касније) није било аутономних српских институција, недостајале су речи домаћег порекла којима би се изразили појмови специфични за одређену

друштвену област, па тако и војну. Стога се у почетним фазама формирања српске аутономије власт ослањала на стране моделе организације војске. То се одразило на именовање појединих војних појмова“ (Јовановић 2016: 161).

Будући да је Давидовић доносио вести из различитих делова Европе, то је разумљиво што ће се у нашем корпусу наћи и примери попут буюк-баша (126/2), пореклом из турског језика, или, лѣтнантѣ (29/2), немачког порекла, који се данас сматрају историзмима.

5) *средсѣва коришћена у райовању*: топови (1/2); пушке (1/2); саблю (4/2); барутѣ (31/1); баіонетима (108/1); пиштољ (145/2); мач⁸ (183/1). Као надређени термин наведеним примерима наводимо лексему оружја (1/1). Поред наведених, у *Новинама српским* проналазимо и некада актуелне, а данас застареле појмове преузете из турског језика: куршумомѣ (29/2); фишека (44/2); чебане (191/2).

Поред метафоре, у терминологији лексичко-семантичког образовања војних термина именичке категорије јављају се, у мањој мери, метонимија и синегдоха. Метонимија се најчешће дефинише као језички поступак који се заснива на употреби једног појма као замене за други, при чему је веза између појмова заснована на одређеној логичкој, функционалној или конвенционалној повезаности (Грицкат 1967: 220; Гортан Премк 1997: 67-85; Драгићевић 2007: 160-180). У *Новинама српским* забележили смо пример ватру (144/2), уз који наводимо и контекст у којем је лексема употребљена ради илустровања метонимије као језичког механизма за стварање нових значења: најжежђу смо ватру издржали (144/2). Дакле, лексема *вайѣра* у наведеном примеру употребљена је у значењу „пуцање из ватреног оружја, паљба; напад ватреним оружјем.“

6) *називи војних обласѣи*: окружја (1/1); регemente (112/2).

7) *термини за лица која обављају одређену службу у војци*: надзирателя топовнице (2/2); началника топовнице (4/1); гранатири (144/1); топѣіе (197/1).

8) *називи за лица која војују, райјују*: воиника (30/2); солдатѣй (64/1); юнацы (95/2).

„Резултати промена у војној терминологији могу бити такви да лексеме које су изгубиле статус стандардних термина у општем лексичком фонду добију обележје застареле речи. Овакав резултат терминолошких промена уочава се, као што смо видели, на неколико језичких планова, а нарочито на лексичком плану, под којим подразумевамо смењивање термина другом, алтернативном терминолошким јединицом; ово је најраспрострањенији тип промена војних термина, код којег најчешће једна лексема добија статус стандардног термина, а друга добија обележје застарелог термина“ (Јовановић 2016: 160).

Управо то се десило са горенаведеним примерима: *солдаѣй* > *војник*.

8 Мач и сабља употребљавале су се за означавање истог или сличног појма, с том разликом што је прва словенског, а друга турског порекла (в. Скок 1881-1974).

Као илустрацију, наводимо следеће примере: топовнице (артиљерије) (4/1); галија (флоте) (13/2); бодила (баионете) (27/2); куршумомъ (оловомъ) (29/2); станъ (логоръ) (33/2); рекрутираня (сабирања новы войника) (42/2); нове войнике (рекруте) (42/2); обкопа (шанцева) (43/1); Адмиралства (морскога министерства) (51/2); преграде (баррикаде) (74/1); ескадра (флотица) (93/2); батерије (редови топова) (99/1); паладиум (штитъ) (117/2); квартиру (конаку) (125/2); Адмиралъ (морскій командантъ) (150/2); Комманданта (вр'овногъ войводе) (150/2); дезертираю (одбѣгну) (150/2); засѣде (бусіе) (181/1); тактическо (военне вѣштине) (203/2).

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

На основу спроведене анализе војне лексике и терминологије у крајујевачком издању *Новина српских* закључујемо, дакле, да се ексцерпирана грађа може класификовати према различитим семантичким критеријумима, који се односе на контекст у којем се наведени термини употребљавају. С тим у вези, примери се могу класификовати у две групе: 1) термини са специјализованим значењем, који се користе за означавање конкретних, прецизно дефинисаних појмова у војном контексту, као што су бригаде, барутане, бедем, полковника официри, пушке, пиштољ, униформа, флота, адмиралъ и сл.; 2) вишезначни термини, чија основна значења нису припадала војном домену, али су након процеса терминологијације добили ново, терминолошко значење (крило, лице, ватра и сл.). Поред тога, значајан део војне терминологије у одабраном корпусу чине лексеме општег значења, које потичу из општекњижевног лексичког фонда (противнике, ударити, покорити, ратъ, оружја и сл.). Ове лексеме нису искључиво везане за војни контекст, али се употребљавају у војном дискурсу с конкретним значењем. Такође, у војној терминологији *Новина српских* Димитрија Давидовића општеупотребне речи се употребљавају и у саставу терминолошких синтагми (нпр. верховну команду, грађанскій ратъ, военномъ Совѣту и сл.). Као заједничку особину наведених примера можемо издвојити њихову регуларност и релевантност у структури војне терминологије. Наиме, ови термини нису случајно нити произвољно употребљавани, већ следе јасно дефинисана правила која потврђују њихову конзистентност и појмовну прецизност у војном дискурсу. Насупрот њима, примери попут баталіонъ, солдатій, коњика, због промена на фонетском, лексичком и творбеном плану, данас се сматрају застарелим речима. Као једну од специфичности *Новина српских* издвојили смо контактне синониме, у којима се такође запажа висока фреквентност термина из области војне струке (нпр. топовнице (артиљерије); галија (флоте); нове войнике (рекруте); тактическо (военне вѣштине) и сл.).

На основу свега наведеног закључујемо да овакав лексички слој представља специфичну категорију унутар ширег језичког система, који је дефинисан стручним потребама и има за циљ да обезбеди структурисану и прецизну комуникацију унутар одређене стручне или професионалне области. На овај начин, војна (и не само војна) терминологија није тек збирка случајних термина, већ системски организован корпус лексичких јединица.

У контексту савременог научног и стручног рада, терминологија представља не само лексички феномен, већ и важну научну дисциплину која има примену изван лингвистике, играјући кључну улогу у функционисању различитих области људске делатности. Њена стандардизација и развој одражавају потребу за ефикасном комуникацијом и међусобним разумевањем унутар стручних и научних заједница, као и за преношењем стручног знања између различитих култура и језика. Сходно томе, значај војне терминологије у крагујевачком издању *Новина српских* огледа се превасходно у њиховој улози у стандардизацији и модернизацији српског термилошког система, али и у стварању јединственог националног идентитета и језичке културе.

ИЗВОР

Давидовић 1834: Димитрије Давидовић. *Новине Сербске из царсѣвующеѣ града Виенне: съ дозволеніемъ Еѣо Кес. Крал. Величестѣва*. Виенна: Димитриј Давидович и Фрушичъ. <<https://dokumen.tips/documents/novine-srbske-1834.html>>. [24. 5. 2025].

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић, Павловић 2024: Јована Антонијевић, Ана Марија Павловић. „Порекао контактних синонима у крагујевачком издању Новина српских“. *Савремена проучавања језика и књижевности*, XV/1, 27-37.
- Вој. енци. *Војна енциклопедија*, I-X, Београд: Издање редакције војне енциклопедије, прво издање: 1958-1967, друго издање: 1970-1975.
- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан Премк. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грцикат 1967: Ирена Грицкат. „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“. *Наш језик*, XVI/4, 217-235.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2011: Владан Јовановић. „О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији“. *Наш језик*, XLII/1-2, 47-54.
- Јовановић 2016: Владан Јовановић. *Српска војна лексика и терминологија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Луковић 2009: Милош Луковић, Бојишићев законик. Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт.
- Милановић 1998: Александар Милановић. „Вукова употреба контактних синонима у Новинама србским“. *Српски језик*, бр. 3/1-2, 127-131.
- Пејчић 2009: Предраг Пејчић. *Српске новине Димитрија Давидовића*. Београд: Службени гласник.
- Поломац 2006: Владимир Поломац. „О графици у крагујевачком издању Новина српских (1834)“. *Наслеђе*, бр. 5, 109-130.
- Радовић Тешић 2009: Милица Радовић Тешић. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет.
- РМС 1967-1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад-Загреб: Матица српска Матица хрватска (I-III), Нови Сад: Матица српска (IV-VI).
- РСАНУ 1959-: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I-XXI, Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Скок 1881-1974: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. I-IV*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Хаџидамјановић 1955: Jovan Hadžidamjanović. *Војни речник*. Београд.

Jovana N. ANTONIJEVIĆ

MILITARY LEXICON AND TERMINOLOGY IN THE
Kragujevac EDITION OF *NOVINA SRPSKIH*

SUMMARY

The subject of this paper is the military lexicon of the Serbian language recorded in the Kragujevac edition of *Novina srpskih*, which we view as a kind of terminological subsystem within the wider lexical sistem of the Serbian language. The lexical composition of military terms excerpted from the Kragujevac edition of *Novina srpskih*, in addition to recognizable, purely military terms, also includes words of general use, but also a once-common lexicon standardized in the first phase of the Serbian military terminological system (around the middle of the 19th century), and today outdated terminological lexicon, as well as lexicon of foreign origin that entered in the Serbian language from other languages, and which denote terms that were once relevant in the armies of former foreign administrations on domestic soil. The goal of our work is therefore twofold: 1) lexical-semantic classification of purely military terms on the one hand, and, on the other hand 2) registration and classification of those examples that over time have lost the status of terminological units, as well as those that are part of the general lexical fund, but with a certain meaning they represent part of the military terminology.

Keywords: military lexicon, military terminology, term, army, Novine srpske, Kragujevac edition, lexicology, linguistics.

